

Sławomir Konkol

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
skonkol@ath.bielsko.pl
ORCID: 0000-0001-8880-2064

Lidia Romaniszyn-Ziomek

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
lromaniszyn@ath.bielsko.pl
ORCID: 0000-0003-4520-7331

Mesjanizmy

Mesjanizm jako wiara w rychłą przemianę rzeczywistości (ziemskie zbawienie) za sprawą namaszczonej przez Boga zbiorowości lub jednostki¹ mógłby się dziś wydawać koncepcją zupełnie nieaktualną i nieatrakcyjną. Jest jednak nadal wykorzystywany na różne sposoby, często prowadząc nie tyle do zjednoczenia i umocnienia, co raczej do silnej polaryzacji poglądów i postaw członków wspólnoty. Zatrącenie perspektywy eschatologicznej – jednej ze składowych myślenia mesjanistycznego – powoduje wynaturzenie i strywalizowanie idei ważnej niegdyś do budowania silnej narodowej tożsamości.

Myślenie mesjanistyczne nadal towarzyszy narodom, które w momencie kryzysu dziejowego, tożsamościowego uciekają się do wizji ziemskiego zbawienia, wielkiej przemiany oraz kultu własnej wyjątkowości opartego na przekonaniu o niebywałej roli, jaką mają odegrać w dziejach Europy czy świata. Sprzyja to tworzeniu narodowych mitów oraz formowaniu religijno-filozoficznych idei utrwalanych przede wszystkim przez literaturę, ale także obecnych w myśleniu i postawie poszczególnych narodów. Zwłasz-

¹ Zob. S. Pieróg, *Mesjanizm*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX w.*, red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa, Wrocław 1991, s. 536–537.

cza dla polskiego odbiorcy mesjanizm jako hasło wywoławcze towarzyszące zwykle lekturze romantycznych tekstów uruchamia i utrwała narosłe wokół niego stereotypy, sprowadzając samo pojęcie do wytrychu, którym można czytać rzeczywistość zanurzoną w politycznym i narodowym kontekście.

Narracje mesjanistyczne, jeszcze niedawno chętnie kompromitowane, stanowią integralną część kultury narodowej. Co więcej, biorąc pod uwagę aktualne tendencje w polityce europejskiej (choć nie tylko), trudno zaprzeczyć, że myślenie mesjanistyczne przeżywa nie całkiem nieoczekiwany renesans. Przybierający na sile populizm w połączeniu z kolejnymi globalnymi kryzysami (cykliczne zapaści ekonomiczne, katastrofa klimatyczna, pandemia COVID-19) tworzy idealne podglebie dla wyobraźni apokaliptycznej i obsadzania przywódców politycznych w rolach kosmicznych herosów lub demonicznych antagonistów. Swoistą kulminację wpływów mesjanizmu na polską wyobraźnię polityczną wielu komentatorów dostrzegło na przykład w instalacji Jerzego Kaliny na dziedzińcu Muzeum Narodowego w Warszawie. Jan Paweł II przedstawiony jako superbohater, ciskający głazem we wrogów Polski, wpisuje się zarówno w koncepcję szczególnej misji przypisanej narodowi polskiemu, jak i wizję życia w czasach ostatnich, ostatecznego starcia dobra ze złem. Po drugiej stronie Atlantyku Donald Trump sam ogłasza się „wybrańcem” („the chosen one”), spoglądając jednocześnie ku niebu i rozkładając ręce w geście, który musi wywoływać skojarzenia religijne.

O różnych odmianach mesjanizmu nadal warto rozmawiać, bo nie tylko stanowią emanację ducha czasów, ale też pozwalają stawiać diagnozy naszej teraźniejszości, a nawet szukać recept na przyszłość. Nie ulega wątpliwości, że mesjanizm wciąż warunkuje nasze myślenie. 35. numer „Świata i Słowa” gromadzi teksty, które tworzą obraz literackich i kulturowych reprezentacji rozmaitych mesjanizmów, wskazując także na konsekwencje myślenia mesjanistycznego we współczesności – wpływ mesjanizmu na mentalność narodową oraz sposób przełożenia i utrwalania tego mitu w literaturze narodowej – ale jednocześnie nie pomijając znacznie bardziej uniwersalnego pojmowania tej koncepcji.

Współczesne mesjanizmy bodaj częściej dzielą niż łączą, co odzwierciedlają analizy prezentowane w artykułach tego numeru. Znaczna część z nich – lub z tekstów literackich w nich omawianych – krytykuje negatyw-

ny wpływ wątków mesjanistycznych na naszą mentalność i podejmowane działania. Na przykładach zaczerpniętych odpowiednio ze współczesnej literatury polskiej i rosyjskiej **Anna Spólna** i **Katarzyna Syska** omawiają przykłady upolitycznienia literatury, instrumentalnego wykorzystania wątków mesjanistycznych w kształtowaniu bieżącej wyobraźni politycznej, potwierdzając jednocześnie aktualność tego sposobu postrzegania rzeczywistości XXI wieku. O ile te dwa teksty prezentują bliskie powiązania czy wręcz przenikanie się sfery literatury i polityki, **Lidia Romaniszyn-Ziomek** zajmuje się komentarzem tej sytuacji przedstawionym w formie alegorii współczesnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, gdzie wątki mesjańskie wciąż stanowią kluczowy aspekt dyskursu publicznego. Z kolei **Sławomir Konkol** mesjanizm brytyjski okresu wiktoriańskiego prezentuje jako formację całkowicie skompromitowaną i wyczerpaną, z perspektywy ponowoczesnego kryzysu wartości.

Kilka artykułów odnotowuje funkcjonowanie mesjanizmów w sposób bardziej neutralny i uniwersalny – tak można na przykład odczytać tekst **Karola Samsela**, choć jego „protokół różnic” między brytyjskim a polskim mesjanizmem prowadzi do konkluzji, że nurt ten w polskiej myśli odpowiada za odcięcie Polski od tradycji oświeceniowych, podczas gdy w Anglii stanowił kolejne jej ogniwo. **Olaf Kryowski**, w przeciwieństwie do pozostałych autorów, wykracza poza narodowo zorientowane manifestacje mesjanizmu i przedstawia go w wymiarze uniwersalnym. Porównanie mesjanistycznej myśli Słowackiego i de Chardina to nie jedynie zestawienie mesjanizmu polskiego z francuskim, a raczej analiza wizji powszechnej, dotyczącej całej ludzkości. Tekst **Magdaleny Bąk** opiera się na podobnie nieoczywistym zestawieniu – tym razem na przykładzie literatury portugalskiej w oczach polskich romantyków – i dochodzi do z gruntu odmiennych wniosków: zestawienie Camõesa z jego refleksjami w polskich tekstach pokazuje, jak bardzo to postrzeganie jest determinowane przez specyfikę mesjanizmu polskiego. W artykule **Mariusza Lesia** mesjanizm interpretowany jest w sposób daleki od szowinistycznego triumfalizmu: postawa mesjanistyczna polega tu na poświęceniu siebie w imię wyższego dobra.

Dzmitry Kliabanau oraz **Marta Lechowska** przypominają o obietnicach mesjanizmu i kładą nacisk na jego pozytywne oddziaływanie. Tezy Lechowskiej są zbliżone do tych stawianych w tekście Lesia, z tym, że odnoszą się konkretnie do myśli rosyjskiej. W kontekście trwających od

sierpnia protestów na Białorusi, tekst Kliabanaua daje się z kolei odczytać nie tylko jako pesymistyczna diagnoza *status quo*, ale również jako tekst w pewnym sensie profetyczny.

Zgromadzone artykuły pokazują nie tyle złożoność zjawiska, jakim jest mesjanizm, co jego różnorodne rozumienie i ukierunkowanie, niekiedy wykraczające poza pierwotny dyskurs filozoficzny czy literacki. Zdaniem Jarosława Ławskiego mesjanizm funkcjonuje bardziej jako wyobrażenie jego idei – symplifikat². Jednak zarówno jego uproszczone rozumienie i wyobrażenie, jak i pogłębiona refleksja tworzą szersze pole do rewidowania i redefiniowania zjawisk związanych z sytuacją globalnego i jednostkowego kryzysu.

Messianisms

The article is an introduction to the 35th (2/2020) issue of the “World and Word” semi-annual. The authors focus on the theme of the issue, the various incarnations of the idea of messianism viewed both historically and manifested in contemporary literature and culture, and introduce the main theses of articles devoted to the topic in the issue.

Key words: messianisms, national culture, crisis, Apocalypse

Słowa kluczowe: mesjanizmy, kultura narodowa, kryzys, Apokalipsa

² Zob. J. Ławski, *Simplifikat. Kartka z dziejów Mickiewiczowskiego mesjanizmu*, [w:] *Romantyzm i nowoczesność*, red. M. Kuziak, Kraków 2009, s. 325–384.